

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Agnieszki Sadowskiej-Konczal
p.t.**

**„Realizacja Strategii Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju w
edukacji formalnej i pozaformalnej”**

Zrównoważony rozwój (ZR) jest obecnie, powszechnie uznaną koncepcją rozwoju cywilizacyjnego, przy zachowaniu w dobrym stanie środowiska przyrodniczego z myślą nie tylko o obecnym ale i przyszłych pokoleniach ludzkości.

Autorka dysertacji przyjęła definicję edukacji dla ZR zapisaną w dokumencie (UNESCO, 2014) o następującym brzmieniu: *„Edukacja dla Zrównoważonego Rozwoju wspiera osoby uczące się w podejmowaniu świadomych decyzji i odpowiedzialnych działań na rzecz integralności środowiska, efektywności ekonomicznej i sprawiedliwego społeczeństwa, z myślą o współczesnych i przyszłych pokoleniach, przy poszanowaniu różnorodności kulturowej. Edukacja dla Zrównoważonego Rozwoju (EZR) jest przedmiotem uczenia się przez całe życie i integralną częścią wysokiej jakości kształcenia. EZR jest podejściem holistycznym i transformacyjnym, które odnosi się do treści i efektów nauczania, pedagogiki i środowiska uczenia się. Osiąga swój cel przekształcając społeczeństwo.”¹ Stąd wydaje mi się, że zgrabniej byłoby zatytułować pracę: *Realizacja Strategii Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju w kształceniu formalnym i pozaformalnym”**

Podjęcie tematyki ujmującej problematykę EZR jest bardzo cenne w pracy pedagogicznej, szczególnie w okresie kiedy badania wskazują, że edukacją dla

¹ Deklaracja Globalnej Edukacji z Maastricht, 15–17 listopada 2002. Definicja została pierwotnie sformułowana w trakcie dorocznego spotkania Global Education Week Network na Cyprze, 28–31 marca 2002 (Global Education Week Network 2008)

zrównoważonego rozwoju najczęściej zajmują się , przyrodniczy, media, organizacje społeczne niż uczelnie pedagogiczne (Cichy,2010, Tuszyńska,2018, Walosik, 2014, i inni). Stąd trudne dla Autorki wydaje się umiejscowienie tej problematyki w pedagogicznych ramach naukowych, które nawiązują do teorii kompetencji społecznych dopiero w II części pracy a nie w części teoretycznej.

Ambitnym celem jaki postawiła sobie Autorka była charakterystyka poziomu na jakim znajduje się formalna i nieformalna edukacja dla zrównoważonego rozwoju w Polsce. Drugim celem jest identyfikacja i opis relacji pomiędzy głównymi interesariuszami edukacji a także opisanie szans i barier dalszej implementacji założeń Strategii Edukacji dla (ZR).

Wśród tematów kluczowych dla EZR Strategia wymienia m.in.: prawa człowieka, równouprawnienie płci, modele produkcji i konsumpcji, pokój i demokrację, zróżnicowanie kulturowe, krajobrazowe i biologiczne.

Stąd bardzo chwalebny założeń przeprowadzonych badań pani mgr Agnieszki Sadowskiej-Konczal było sformułowanie katalogu rekomendacji i zaleceń adresowanych do organów administracji rządowej, organizacji pozarządowych, systemu oświaty i środowiska akademickiego, stanowiącego kompleksowy przewodnik do dalszego wdrażania Strategii Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju.

Autorka rozpoczyna część teoretyczną pracy od historii kształtowania się koncepcji ZR i przedstawia ewaluację definicji ZR, których obecnie w obiegu mamy około 300, jak podaje (Batorczak, 2014). Definicja, zakres i wyzwania zrównoważonego rozwoju mają bardzo wiele aspektów, przede wszystkim: ekonomiczny, prawny, środowiskowy (w sensie przyrodniczym) oraz społeczny. W kontekście społecznego podejścia do ZR – należy podkreślić znaczenie pedagogiki jako nauki społecznej, etyki i kultury oraz wyznawanych przez społeczeństwo wartości, w odniesieniu do wszystkich wyżej wymienionych elementów ZR. Rola edukacji formalnej i nieformalnej w implementacji koncepcji zrównoważonego rozwoju to jeden z problemów , który Autorka porusza w części teoretycznej swojej pracy. Na uwagę zasługuje tu wskazanie na rolę dydaktyków w kształtowaniu i rozwijaniu polskiej myśli pedagogicznej w kontekście idei edukacji dla zrównoważonego rozwoju. W tym rozdziale Autorka wymienia – sporą listę nazwisk dydaktyków przedmiotów

przyrodniczych oraz kilka nazwisk osób działających na gruncie nauk humanistycznych – są to etycy, filozofowie i ekonomiści. Brakuje nazwisk pedagogów innych specjalności, którzy przecież coraz częściej sięgają po projekty związane z edukacją dla ZR. jak chociażby prof. Dorota Klus- Stańska, Maria Mendel, Małgorzata Puchalska, Sylwester Zielka czy Iwona Sagan – uczestnicy międzynarodowego projektu z Comenius 2.1 i współautorzy publikacji „*Edukacja ku zmianie: podręcznik edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju*”.

Moim zdaniem w części teoretycznej rozprawy Autorka zbyt mało miejsca poświęciła na określenie ram naukowych w aspekcie teorii pedagogicznej. Nie wiadomo o jakie nurty filozoficzno-pedagogiczne zostały przeprowadzone badania. Można było nawiązać do kompetencji społecznych sugerując umiejscowienie badań w teorii kapitału społecznego. Ostatnio w literaturze pojawia się termin „zielonych kompetencji” uwzględnianych w kształceniu przez całe życie. Myślę, że Pani magister ustosunkuje się do tego w swoim autoreferacie podczas prezentacji pracy. Wydaje się również, że tytuł rozprawy, w którym dwukrotnie powtarza się słowo edukacja można by lekko zmodyfikować zastępując jeden wyraz „edukacja” wyrazem „kształcenie”.

Główny cel badań jaki wyznaczyła sobie Pani mgr Sadowska to poznanie stopnia i efektów implementacji Strategii EZR w kształceniu formalnym i pozaformalnym w Polsce. Stąd oś konstrukcyjną badań metodologicznych jak i całej pracy stanowi właśnie ten dokument - SEZR. Rozwój badań nad edukacją w tym zakresie został wyróżniony jako jeden z sześciu głównych priorytetów, których realizacja przyczyni się do wyposażenia społeczeństwa w wiedzę oraz umiejętności odnoszące się do ZR . Tak więc problematyka badawcza pracy została słusznie oparta na kluczowych obszarach implementacji Strategii.

Doktorantka postawiła sobie 3 cele poznawcze:

- zidentyfikowanie barier i szans wdrażania Strategii Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju w Polsce,
- opisanie sposobów realizacji założeń Strategii przez organy administracji rządowej, instytucje oświaty i organizacje trzeciego sektora oraz
- zidentyfikowanie głównych interesariuszy procesu wdrażania Strategii.

Na tej podstawie Autorka tej pracy zobowiązała się do sformułowania zestawu rekomendacji dla procesu wdrażania założeń SEZR i opracowania modelowego rozwiązania w zakresie włączania problematyki ZR we wszystkich obszarach edukacji .

Narzędzia badawcze zastosowane przez Autorkę stanowiły kwestionariusze sondażu z wykorzystaniem techniki wywiadu indywidualnego, wywiadu grupowego i ankiety dla nauczycieli. Ponadto posłużono się metodą jakościową jaką jest analiza dokumentów. Narzędzia badawcze zostały załączone w aneksie rozprawy.

Cenne i pozytywne jest, opracowane przez Autorkę zestawienie kluczowych obszarów wdrażania Strategii Edukacji dla ZR z metodami, technikami i narzędziami badawczymi zastosowanymi w pracy (Tabeli nr 2. Str. 54-55). Świadczy to o dojrzałości badacza i konsekwencji postępowania badawczego.

Na pochwałę zasługuje również organizacja i przebieg badań, w których Autorka zastosowała obowiązujące w badaniach naukowych procedury.

Analizując obecność treści z zakresu EZR w kształceniu formalnym Pani mgr Sadowska- Konczal wykorzystała dokument jakim jest Podstawa Programowa Kształcenia Ogólnego, w którym określone są cele ogólne i szczegółowe kształcenia na etapie wychowania przedszkolnego, oraz I, II i III etapie edukacyjnym. Słusznie zacytowano tu fragment preambuły podstawy programowej z 2017 roku ponieważ, co należy podkreślić, po raz pierwszy w tym dokumencie pojawiła się wzmianka dotycząca upowszechniania wiedzy o zasadach zrównoważonego rozwoju. Choć szkoda, że tylko w preambule, przypuszczam, że nauczyciele najczęściej skupiają się na treściach przedmiotowych, nie czytając wstępu do podstawy programowej. Tak więc to bardzo dobrze świadczy o dojrzałości badacza i wnikliwej analizie dokumentu.

Jednak przedstawianie wyników analizy podstawy programowej na poszczególnych etapach kształcenia w tabelach zajmujących po 20 stron dysertacji, wydaje mi się niepotrzebne i powinno trafić do aneksu. O wiele więcej mówi czytelnikowi, doskonale opracowany przez Autorkę, wykres przedstawiający frekwencję występowania poszczególnych kategorii dotyczących EZR na kolejnych etapach edukacji formalnej ponieważ stanowi

syntetyczny obraz, do którego doprowadziła Autorkę wnikliwa analiza dokumentu.

Odnosnie badań w zakresie edukacji nieformalnej, w 2016 roku Autorka przeprowadziła wywiad grupowy, w którym wzięły udział przedstawicielki sześciu organizacji pozarządowych działających w obszarze EZR.

Do udziału w badaniach zaproszono trzy resorty: Ministerstwo Środowiska, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Ministerstwo Edukacji Narodowej oraz Ministerstwo Spraw Zagranicznych.

Studiując raport III fazy implementacji Strategii za lata 2011-2015 przedłożony przez polskie Ministerstwo Środowiska, Autorka zwróciła uwagę, że w Polsce nie została powołana żadna instytucja koordynująca ten ogólnoświatowy projekt: Dekada Edukacji dla ZR 2005 -2014. Tym samym wdrożenia Strategii EZR, nie przebiegały jak należy. Dla uzupełnienia dodam, że spontanicznie dekadą edukacji zajmowało się UCBS i ZR propagując DEZR w szkołach, uczelniach i placówkach oświatowych oraz organizacjach pozarządowych.

Istotne jest, na co wskazuje Autorka, na podstawie swoich badań, że brak formalnej koordynacji wdrażania strategii EZR w Polsce wynikał z braku współpracy międzyresortowej, szczególnie pomiędzy MŚ, MEN i MNiSW oraz z braku woli politycznej, - wskazywali na to w wywiadach prowadzonych przez Autorkę urzędnicy poszczególnych ministerstw. Poza tym zwracali uwagę na problemy definicyjne: podkreślali cyt. „*że jedną z barier jest niski poziom rozumienia terminów takich jak „edukacja dla zrównoważonego rozwoju czy edukacja globalna zarówno wśród ogółu społeczeństwa, jak i wśród studentów, nauczycieli czy pracowników naukowych”*”.

Na uwagę zasługują badania dotyczące kompetencji i stosunek nauczycieli do realizacji edukacji dla zrównoważonego rozwoju w szkole. Pani mgr Agnieszka Sadowska-Konczal objęła badaniem liczną (443) grupę nauczycieli i nauczycielek wszystkich etapów edukacyjnych i specjalistów różnych przedmiotów. Niezmiernie ciekawe wyniki przedstawiła w uporządkowany sposób na wykresach co bardzo ułatwia czytelnikowi ich porównanie i formułowanie wniosków.

Na przykład, interesujące jest, że znajomość terminu „edukacja dla zrównoważonego rozwoju” wśród nauczycieli i nauczycielek w zależności od nauczanego przedmiotu wskazuje, że najniższym ogniwem w tej dziedzinie są nauczyciele religii choć wiadomo o istnieniu wielu watykańskich dokumentów dotyczących ekologii np. encyklika papieska *Laudato si'*. Z badań wynika, że największą grupę nauczycieli zaangażowanych w EZR stanowią nauczyciele przedmiotów: przygotowanie do życia w rodzinie, przysposobienia obronnego i przyrodniczy. Na uwagę zasługuje fakt, że nauczyciele wychowania przedszkolnego też stoją dość wysoko w rankingu zainteresowań ZR. Autorka wskazuje, że najważniejszym źródłem pozyskiwania wiedzy jest dla nauczycieli, podobnie jak dla uczniów internet.

Autorka przeanalizowała też oferty 12 ośrodków doskonalenia nauczycieli w roku szkolnym – w sumie – 2172 kursy. Na podstawie tych badań stwierdza, że w ofertach placówek doskonalenia zdecydowanie za mało jest tematyki, która obejmowała by przynajmniej dwa z trzech aspektów ZR (społeczny, środowiskowy i ekonomiczny). Dominują propozycje nawiązujące do sfery społecznej zrównoważonego rozwoju – znalazły się one w każdej z analizowanych ofert, składając się na sumę 69 różnych pozycji. Spośród wszystkich objętych badaniem form doskonalenia nauczycieli zaledwie dwie propozycje odnosiły się wprost do tematyki edukacji dla zrównoważonego rozwoju, zdefiniowanej w obu przypadkach jako edukacja globalna.

W zakończeniu swej pracy Autorka przedstawiła bardzo trafne wnioski i cenne rekomendacje o których piszę w konkluzji. W aneksie umieszczono wykaz tabel i ilustracji. Uważam, że praca jako publikacja powinna być skierowana przede wszystkim do nauczycieli i pedagogów wszystkich specjalności. Dobrze byłoby gdyby trafiła również do urzędników, polityków oraz animatorów społeczności lokalnych.

Podsumowanie

Poniżej przedstawiam kwestie, na które moim zdaniem, warto zwrócić uwagę podczas obrony pracy i uwzględnić je w publikacji, do której gorąco namawiam;

- Tytuł pracy brzmiałby lepiej jako: *„Realizacja Strategii Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju w kształceniu formalnym i pozaformalnym”*

- W części teoretycznej rozprawy Doktorantka zbyt mało miejsca poświęciła teorii pedagogicznej i nie nakreśliła ram naukowych dysertacji, chociaż w części końcowej zwróciła uwagę na kompetencje i kapitał społeczny.
- Autorka nie zadała sobie trudu odszukania w literaturze nazwisk pedagogów, innych specjalności niż przyrodnicze, którzy przecież coraz częściej sięgają po projekty związane z edukacją dla ZR.

Uwagi techniczne

- Praca napisana jest poprawnym, naukowym językiem jednak w tekście zdarzają się pojedyncze literówki oraz usterki redakcyjne. Na przykład: w punktach zakończonych kropką pisze małą literą s. 44 – 45.
- Pisząc o środowisku radziłabym częstsze dookreślenie pojęcia „środowisko” o słowo „przyrodnicze” ponieważ z doświadczenia wiem, iż często wśród pedagogów termin środowisko jest inaczej rozumiany niż wśród biologów. Pedagodzy mają na myśli środowisko społeczne a biolodzy przyrodę ożywioną i nieożywioną.
- Obszerne wyniki badań przedstawione w tabelach, zajmujące po 20 stron maszynopisu, powinny znaleźć się w aneksie a nie w głównej treści pracy ponieważ zadaniem Autorki a nie czytelnika jest prowadzenie analizy a nie powielanie wyników, które znakomicie przedstawiają wykresy.

Uwagi pozytywne

- Bardzo cenne jest podjęcie przez Autorkę tematyki ujmującej problematykę edukacji dla ZR szczególnie w okresie, jak wskazują badania, w pedagogice problematyka EZR wciąż nie jest dość popularna.
- Ambitnym założeniem pani mgr Agnieszki Sadowskiej-Konczal było sformułowanie katalogu rekomendacji i zaleceń adresowanych do organów administracji rządowej, organizacji pozarządowych, systemu oświaty i środowiska akademickiego, stanowiącego kompleksowy przewodnik do dalszego wdrażania Strategii Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju.
- Na uwagę zasługuje wskazanie na dużą rolę dydaktyków przedmiotów przyrodniczych w kształtowaniu i rozwijaniu polskiej myśli pedagogicznej w kontekście idei edukacji dla zrównoważonego rozwoju.

- Na pochwałę zasługuje organizacja, skrupulatność i przebieg badań w których Autorka zastosowała obowiązujące , naukowe procedury.

Konkluzja

Pani mgr Agnieszka Sadowska-Konczal w swojej pracy przedstawiła syntetyczną analizę szczegółowych problemów badawczych i do każdego z nich odniosła się przedstawiając rekomendację. Tym samym opanowanie warsztatu badań naukowych zasługuje na wysoką ocenę. Wnioski z tych badań warte są uwagi nie tylko pedagogów ale przede wszystkim decydentów: polityków i samorządowców. Autorka wskazuje, na przykład, na silną potrzebę powołania międzyresortowego i międzysektorowego ciała koordynującego wdrażanie Strategii Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju oraz opracowanie krajowego programu i planu implementacji integrującego sposób kształcenia i doskonalenia nauczycieli. Postuluje również transpozycję treści z zakresu edukacji dla zrównoważonego rozwoju do podstawy programowej kształcenia ogólnego oraz podjęcie działań w obszarze edukacji pozaformalnej i nieformalnej.

Drugim postulatem jest wskazanie na potrzebę uzupełnienia podstawy programowej o tematy związane z kryzysem klimatycznym oraz systematyczne zwiększanie udziału tych treści, z naciskiem na podejście holistyczne i interdyscyplinarne budujące poczucie odpowiedzialności sprawczości w wymiarze lokalnym i globalnym.

Autorka przedstawia cenne rekomendacje dla wyższych uczelni wskazując na potrzebę upowszechnienia idei zrównoważonego rozwoju w programach kształcenia, zwiększenie kompetencji kadry zwłaszcza w zakresie kształcenia przyszłych nauczycieli i pedagogów;

Trafne są rekomendacje dla organizacji pozarządowych tj.:

- nawiązanie współpracy z ośrodkami doskonalenia nauczycieli oraz uczelniami wyższymi w ramach realizacji wspólnych projektów edukacyjnych dedykowanych kadrze naukowo-dydaktycznej, studentom, nauczycielom w trakcie kształcenia uzupełniającego i doskonalącego;

Wreszcie postulaty dla szkół, wypływające z badań naukowych Pani magister to powołanie szkolnych liderów edukacji dla zrównoważonego rozwoju i wspieranie mechanizmów wewnątrzszkolnego, doskonalenia nauczycieli w zakresie edukacji dla zrównoważonego rozwoju; – nawiązanie trwałej współpracy z lokalnymi organizacjami pozarządowymi.

Praca powinna być opublikowana i dobrze byłoby gdyby trafiła nie tylko do urzędników, polityków ale też do nauczycieli oraz animatorów edukacji społeczności lokalnych.

Przedstawiona do recenzji dysertacja doktorska w pełni odpowiada warunkom określonym w obowiązującej ustawie o stopniach i tytułach naukowych i dlatego wnoszę do Rady Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie o dopuszczenie Pani mgr Agnieszki Sadowskiej-Konczal do dalszych etapów procedowania przewodu doktorskiego.

Ligia Tuszyńska